

Anna Jankowska

Miejsce języka wojskowego wśród odmian współczesnej polszczyzny

Obronność - Zeszyty Naukowe Wydziału Zarządzania i Dowodzenia Akademii Obrony Narodowej nr 2(10), 40-44

2014

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

AUTOR

mgr Anna Jankowska
ania.jankowska@interia.pl

MIEJSCE JĘZYKA WOJSKOWEGO WŚRÓD ODMIAN WSPÓŁCZESNEJ POLSZCZYZNY

Język to system umownych znaków i reguł ich łączenia w większe całości¹. Kiedy znamy te znaki i reguły możemy tworzyć teksty językowe, które służą zaspokojeniu potrzeb komunikacyjnych pewnej społeczności, takich jak: poinformowanie kogoś o czymś, przekonanie kogoś do czegoś, przekazanie określonej wizji świata, wyrażenie swoich uczuć i innych stanów wewnętrznych, nawiązanie i podtrzymywanie kontaktów między ludźmi, wyrażanie odczuć estetycznych itd.²

Język wpływa zarówno na indywidualny rozwój jednostek, kształtując ich myśli, emocje i postawy, jak i relacje między tymi jednostkami. Dzięki wzajemnej komunikacji z otoczeniem jednostki mogą tworzyć więź, kształtować i podtrzymywać wspólnotę.

Język stanowi zatem dobro wspólne całego narodu, element jego kultury, a w historii naszego kraju ostoję polskości i element tożsamości narodowej.

Aby język mógł spełniać jednocześnie funkcję komunikacyjną i stanowić wartość samą w sobie, musi być dobrze rozwinięty i dostosowany do potrzeb użytkowników. Silny związek języka z tradycją, historią i kulturą sprawia, że nie możemy rozpatrywać go jako systemu raz na zawsze zamkniętego i niezmiennego.

W niniejszy artykule nie będziemy jednak rozpatrywać politycznych i społecznych warunków rozwoju języka polskiego na przestrzeni wieków. Interesować nas będzie jedynie współczesna polszczyzna oraz jej odmiany, a w szczególności język wojskowy. Spróbujemy znaleźć odpowiedź na pytanie, czy wyrazy, takie jak: *siarek*, *stefan* oraz zwroty i wyrażenia: *wykonać uderzenie*, *priorytet wsparcia ogniowego* należą do tej samej odmiany języka, a przede wszystkim jednak określić miejsce języka wojskowego wśród odmian języka narodowego.

W połowie XX w. językoznawcy podjęli próbę opisu różnych odmian polszczyzny, proponując wiele podziałów ze względu na różne kryteria, np. terytorium, kodu językowego, roli społecznej rozmówców, środowiska i in.

¹ A. Markowski (red.), *Wielki słownik poprawnej polszczyzny*, PWN, Warszawa 2004, s. 1586.

² Tamże, s. 1587.

Za podstawowe kryterium podziału języka narodowego uznano zasięg terytorialny i na tej podstawie wyodrębniono: polszczyznę ogólną, gwary i dialekty.

Polszczyzna ogólna to język używany w szkołach, urzędach, instytucjach państwowych i społecznych oraz Kościele, środkach masowego przekazu, a także literaturze. To również odmiana, która bywa najczęściej pierwszym językiem mieszkańców miast. Znajomość polszczyzny ogólnej jest warunkiem dobrego funkcjonowania w społeczeństwie i kulturze. Najistotniejszą cechą tej odmiany jest jej silne znormalizowanie. Opiszem, kodyfikacją oraz popularyzacją normy językowej zajmują się przede wszystkim językoznawcy. Użytkownicy natomiast mają silną tendencję do wykonywania tzw. intuicji językowej lub uzusu.

Dialekty to zespoły gwar ludowych występujące na większych obszarach, takich jak: Wielkopolska, Małopolska, Mazowsze, Śląsk, Kaszuby i tereny Ziem Odzyskanych. Gwary, występujące na danym terenie, mają zbliżone cechy językowe.

Gwara to odmiana, którą kiedyś posługiwali się mieszkańcy wsi we wszystkich kontaktach społecznych. Współcześnie gwara używana jest tylko w rozmowach rodzinnych i sąsiedzkich. Najbardziej znane są gwary podhalańska i kaszubska.

Między polszczyzną ogólną i gwarową występują różnice na różnych poziomach języka, np.: fonetycznym – mazurzenie (występowanie głosek s, z, c zamiast sz, ż, cz – *sary, zaba, cysty*), fleksyjnym – *chodźta* zam. *chodźcie*, czy leksykalnym, np.: *kiela* ‘wiele’ z gw. cieszyńskiej. Różnice te nie mają jednak znaczenia wartościującego. Gwary ludowe nie są gorszą odmianą języka. Ich znajomość czyni nasz język bogatszym pod warunkiem jednak, że pamiętamy, aby nie mieszać obu odmian w jednym tekście.

Zasadnicza zaś różnica między polszczyzną ogólną i gwarową dotyczy typów wypowiedzi, tzn. języka pisanego i mówionego. Gwary występują głównie jako język mówiony, natomiast język ogólny – mówiony i pisany.

Język mówiony i język pisany to odmiany wyróżnione według kryterium kodu językowego. Wspomniana już w tym artykule silna normalizacja języka ogólnego w znacznie mniejszym stopniu dotyczy jego odmiany mówionej, ponieważ towarzyszyć jej mogą zarówno mimika, jak i gestykulacja, czy kontekst sytuacyjny. Cechy charakterystyczne języka mówionego to:

1. krótsze zdania, często zastępowane równoważnikami;
2. swobodna składnia – mniejsze uporządkowanie struktury tekstu, zdania niedokończone, przeskoki myślowe, brak chronologii, powtórzenia;
3. słownictwo nacechowane ekspresywnie, np.: zdrobnienia – „noseczek”, „kobietka”; zgrubienia – „nochal”, „staruch” i in.
4. brak wyrazów erudycyjnych, terminów naukowych i zawodowych lub ich znikoma liczba;

5. mieszanie słownictwa z różnych gwar środowiskowych i zawodowych.

Język mówiony występuje w formie nieoficjalnej, np.: w rozmowie na ulicy, w rodzinie, a także w formie oficjalnej, np.: przemówień, kazań, wykładów, wystąpień czy też dyskusji w radiu i telewizji. Takie wystąpienia mają z reguły bardziej uporządkowaną strukturę i dobrane słownictwo, co zbliża je do języka pisanego.

Język pisany wyróżnia się znaczącym stopniem unormowania oraz zróżnicowaniem na style funkcjonalne (naukowy, urzędowy, publicystyczny, artystyczny). Inne cechy charakterystyczne języka pisanego to:

1. duża liczba zdań złożonych, głównie podrzędnie lub wielokrotnie złożonych z wykorzystaniem imiesłowowych równoważników zdań;
2. przemyślana, zwarta, uporządkowana struktura tekstu;
3. wykorzystanie wyrazów obcych, terminów naukowych i zawodowych, a także wyrazów i zwrotów podkreślających erudycję;
4. jednorodność stylistyczna tekstu.

Wymienione odmiany języka dotyczyły wszystkich użytkowników polszczyzny. We wspólnocie narodowej istnieją jednak grupy społeczne, które tworzą swoje „systemy repertuarów językowych”³. *Odmiany języka narodowego związane z istnieniem trwałych grup społecznych połączonych jakimś rodzajem więzi to socjolekty*⁴ nazywane często językami grupowymi, zawodowymi, gwarowymi, środowiskowymi, slangami, żargonem.

Różne rodzaje kontaktów społecznych i układów kultury warunkują powstawanie socjolektów. Osobiste i zindywidualizowane kontakty sprzyjają powstawaniu języków grup towarzyskich, jak np.: język brydżystów oraz środowisk rówieśniczych, jak np.: slang uczniowski, studencki. Do tej grupy zaliczyć możemy gwarę żołnierską, tzn. język mówiony (kiedyś żołnierzy poborowych, a dziś kontraktowych lub przedmioty zawodowych) będący jednym z przejawów żołnierskiej subkultury. Gwara ta pomaga żołnierzom oswoić się z nową, często trudną i skomplikowaną sytuacją służby wojskowej, rozładowuje napięcie psychiczne oraz podsuwa odpowiednie nazwy określające nowe czynności, i sytuacje. Daje także poczucie „bycia częścią grupy”, pełni funkcję integrującą. Gwarę żołnierską cechuje: ekspresyjność, często przechodząca w dosadność, np.: *trep* „oficer starszy”, dominująca nad dążeniem do jednoznaczności i precyzji; mieszanie się różnych odmian języka narodowego ze względu na zróżnicowane pochodzenie regionalne i środowiskowe żołnierzy.

Natomiast instytucjonalny układ kultury *częściowo sformalizowany [...], nastawiony na kontakt w obrębie grup powstałych na zasadzie jedności*

³ S. Grabias, *Środowiskowe i zawodowe odmiany języka – socjolekty*, [w:] *Współczesny język polski*, wyd. zb., Wyd. UMCS, Lublin 2001, s. 235.

⁴ Tamże.

celów⁵ sprzyja tworzeniu się zawodowych odmian języka. Niewątpliwie w tym układzie tworzy się język wojskowy, tzn. *kształtujący się wraz z historycznym rozwojem samego zawodu i świadomie kształtowany język, jakim żołnierze posługują się w oficjalnych sytuacjach służbowych: język dowodzenia, regulaminów i innych wydawnictw wojskowych, obfitujący w profesjonalną terminologię*⁶. Cechy charakterystyczne języka wojskowego to:

1. zwięzłość, lakoniczność często przechodząca w szablonowość;
2. tendencja do jednoznaczności;
3. brak elementów ekspresywnych;
4. nasycenie terminologią.

Cechą wspólną obu odmian są zapożyczenia, kiedyś z języka francuskiego, niemieckiego, rosyjskiego, a dziś przede wszystkim z języka angielskiego, co jest konsekwencją wstąpienia do NATO i wyjazdów polskich żołnierzy na misje, np.: *STANAG* – Standardization Agreement, *implementacja* – wdrożenie.

Socjolekty czerpią z zasobów leksykalnych wielu odmian polszczyzny, sięgając do języka potocznego, dialektów, czy stylów wyspecjalizowanych. Możliwa jest również sytuacja odwrotna, a mianowicie wyrazy, wyrażenia i zwroty socjolektalne wzbogacają język ogólny lub jego inne odmiany. Dotyczy to również języka wojskowego. W polszczyźnie ogólnej odnaleźć możemy ślady gwary wojskowej, np. *wpaść* 'mieć pecha', *maskować się* 'być dyskretnym', czy *zafajczyć* 'zapalić' lub *wtrajać* 'jeść'. Słownictwo wojskowe niezwykle intensywnie przenika również np. do języka sportowego: *strzelać* gola, zawodnik gra na *skrzydle*, *łącniku*, *atakuje* bramkę, czy politycznego: *prowadzić walkę* na słowa.

Reasumując, współczesna polszczyzna ma wiele odmian. Podstawą ich wyróżnienia jest zasięg terytorialny, kod językowy i typ użytkownika danej odmiany. Obok polszczyzny ogólnej i dialektów wyróżniamy również języki specjalistyczne, a wśród nich język wojskowy i żargon żołnierski, które zapewniają środowisku wojskowemu pełne porozumienie na różnych poziomach komunikacji. Język wojskowy i żargon żołnierski nie tylko czerpią z ogólnej polszczyzny, lecz także wzbogacają ją i inne odmiany języka.

Bibliografia

1. Bajerowa I., *Język ogólnopolski XX wieku*, [w:] *Współczesny język polski*, Lublin 2001.

⁵ Tamże, s. 238.

⁶ A. Wajda, *Kultura języka w pracy wychowawczej oficera*, WAP, Warszawa 1981.

2. Grabias S., *Środowiskowe i zawodowe odmiany języka – socjolekty*, [w:] Bartmiński J. (red.), *Współczesny język polski*, Lublin 2001.
3. Marciniak S., *Język wojskowy*, Wyd. MON, Warszawa 1987.
4. Nieckuła F., *Język ustny a pisany*, [w:] *Współczesny język polski*, Lublin 2001.
5. Ożóg K., *Ustna odmiana języka ogólnego*, [w:] *Współczesny język polski*, Lublin 2001.
6. Wajda A., *Kultura języka w pracy wychowawczej oficera*, WAP, Warszawa 1981.
7. *Wielki słownik poprawnej polszczyzny*, PWN, Warszawa 2004.

ABSTRACT
THE PLACE OF MILITARY LANGUAGE AMONG THE
MODERN POLISH LANGUAGE VARIANTS

The article describes the division of the modern Polish language into a general language, dialects and socio-lects due to the range of variants and type of users. The author shows the place of military language among the general language variants and its diversity – a difference between the military language and military jargon. She also discusses how general language and various socio-lects merge.